

UOT 377

DİSTANT TƏHSİL: FORMA, TEXNOLOGIYA, LƏVAZİMAT¹ATAYEV QAFAR NƏRİMAN oğlu¹ORUCOV SAMİR KAMAL oğlu

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent

osamir@mail.ru*Açar sözlər: distant tədris, forma, metod, tədris texnologiyası, şəbəkə texnologiyaları*

Azərbaycanın ali təhsil məktəblərində distant təhsil tədris texnologiyası kimi qələmə verilir və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqi ilə yeni təhsil modelləri, o cümlədən distant təhsilin həyata keçirilməsi “İnformasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”da öz əksini tapmışdır.

Strategiyada təhsilli gənc nəslin yetişdirilməsi, onların müasir texnologiyaların fəal istifadəçiləri, yaradıcıları kimi formalaşması, İKT-nin təhsil prosesinin bütün mərhələlərinə inteqrasiyası ilə informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun müasir təhsil sisteminin qurulması, rəqəmli təhsil informasiya ehtiyatlarının yaradılması, müəllimlərin kompüter biliklərinin artırılması, e-təhsil və distant təhsil sisteminin müasir tələblərə uyğun inkişaf etdirilməsi, istehsaldan ayrılmadan, yaş həddinin nəzərə alınmadan, xüsusi qayğı tələb olunan sosial qruplar da nəzərə alınmaqla, fasiləsiz təhsil konsepsiyasının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi əsas məqsədlər sırasında qeyd edilib. Bu məqsədlərə çatmaq üçün milli təhsil şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi və bütün ümumi təhsil müəssisələrinin etibarlı, təhlükəsiz genişzolaqlı şəbəkəyə qoşulmasının təmin olunması, təhsilin resurs mərkəzinin və təhsil prosesini dəstəkləyən elektron tədris vasitələrinin inkişaf etdirilməsi, bütün təhsil pillələri üçün informatikanın tədrisinin keyfiyyətinin artırılması və dərs vəsaitlərinin texnoloji inkişafa uyğun müasirləşdirilməsi, mərkəzləşdirilmiş virtual tədris platformasının yaradılması və təhsilin idarə olunması sisteminin inkişaf etdirilməsi, vahid milli təhsil portalının fəaliyyətinin genişləndirilməsi və elektron resurslarla zənginləşdirilməsi, İKT sahəsində fasiləsiz professional hazırlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi həyata keçirilməlidir.

Son zamana qədər *distant təhsil, qiyabi təhsil, açıq təhsil* və başqa bu kimi anlayışlar arasında heç bir fərq qoyulmurdu, bunlar praktiki olaraq bölünmürdü. Lakin indiki zamanda distant təhsil öz vacibliyini və lazımlı olduğunu sübut edib. Təhsil cəmiyyətində distant təhsilin böyük perspektivlərinin olduğu başa düşülür. Ancaq bu günə qədər bizi maraqlandıran bir aktual sual var: distant təhsil təhsil formasıdır, yoxsa texnologiyadır? Bu sual ciddi problem olaraq qalır, çünki distant təhsilin strategiyası, realizasiya taktikası və nəticə kimi də, müəllimlərin distant təhsilə hazırlanması ilə müəyyən olunur.

Hal-hazırda distant təhsilin tədqiqatçıları və praktik baxımdan araşdırıcıları tərəfindən onun aşağıdakı əsas tərifləri, əsas anlayışları verilmişdir.

Müəllim və tələbənin eyni məkanda olmadan təhsilalma sistemi **Distant təhsil** adlanır. Bu təhsil sisteminədən yararlanmağa inkişaf etmiş informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları imkan verir. Məsafəli təhsil tələbə ilə müəllimin fiziki olaraq eyni bir mühitdə olmamasını təşkil edən texnologiyadır. Bu sistem təhsil texnologiyası tərəfindən araşdırılan bir fenomendir və bu sahədə təhsil elminə verdiyi ən böyük töhfədir. Bir çox insanlar yaşının çox olması, ailə öhdəlikləri, fiziki durumunun məhdud olması, işləmək məcburiyyətində olması və bir çox səbəblərdən təhsil ala bilmirlər. Distant təhsil belə insanlar üçün geniş imkanlar açır, eyni zamanda xarici ölkələrin ali təhsil ocaqlarında təhsil alma imkanı verir.

Distant təhsil informasiya texnologiyalarının geniş istifadəsinə əsaslanan *tədris formasıdır*. Burada həm də tədris materiallarının çatdırılması, bu materialların müstəqil mənimsənilməsi, təhsil alan və tədris edən arasında dialoq mübadiləsi və proseslərin zaman–məkan sərbəstliyi nəzərdə tutulur.

Distant təhsil interaktivliyi nəzərdə tutan spesifik internet texnologiyaları və digər ləvazimatlar vasitəsi ilə reallaşan müəllim və tələbə, eyni zamanda tələbələrin kontaktı, öz aralarında, böyük distansiyada baş verən və bütün dərs komponentlərini (məqsəd, təqdimat, metodlar, təşkilat formaları, tədris vasitələri və s.) özündə cəmləyən *tədris formasıdır*.

Distant təhsil müəllim və tələbənin müxtəlif fiziki məkanlarda olduğu zaman məsafədən idarə edilən *tədris texnologiyasıdır*. Əvvəllər distant təhsil qiyabi təhsil mənasını daşıyırdı. Lakin hal-hazırda bu təhsil metodikası Keys-, TV-, Şəbəkə- texnologiyalarından istifadə edir.

Distant təhsil tədris subyektlərinin (tələbə, müəllim və tütör) zaman və məkan uzlaşması olmadan telekommunikasiya texnologiyaları vasitəsi ilə həyata keçirilən *təhsil prosesidir*.

Bundan belə nəticə çıxarıraq ki, tədris ocaqlarının təhsilin alınmasının istənilən formasında tədris texnologiyalarından geniş istifadə etməyə haqları var. Distant tədris texnologiyaları dedikdə isə aşağıdakı texnologiyalar başa düşülür:

CD texnologiya - tələbələrə multimedia (disket, CD-ROM, DVD, fləşkart) daşıyıcılar üzərində dərs materiallarının verilməsi. Bu texnologiya, adətən, əyani dərs formaları (yekun mühazirələr, seminarlar, təcrübələr, məsləhət saatları və yoxlama işləri) ilə birgə tətbiq olunur. Müəllim ilə qurulan əlaqənin bir qismi (konsultasiya-məsləhət), elektron kitabxana və verilənlər bazasından götürülən informasiya internet vasitəsi ilə həyata keçirilə bilər.

Şəbəkə texnologiyası ali məktəbin internet serverlərində yerləşdirilən elektron dərsliklərin və öyrədən kompüter proqramlarının istifadəsi deməkdir. İnternet vasitəsi ilə müəllimlə bağlantı yaratmaq, cari və yekun testləri keçmək olar. Bəzi ali məktəblər həm də internetdə real zamanda mühazirə və seminarlar keçirirlər. İmtahanları isə tələbənin yaşadığı yerə ən yaxın yerləşən ali təhsil müəssisəsinin tədris mərkəzində təşkil edirlər. Şəbəkə təhsili həm fərdi (aftonom), həm də informasiya-təhsil mühitində yayımlanmaqla təşkil oluna bilər.

Televiziya-peyk texnologiyası təşkilinə görə şəbəkə texnologiyasına bənzəyir, lakin müəllimlə kontakt (mühazirələr, seminarlar) peyk-rabitə kanalları vasitəsi ilə reallaşdırılır.

Göstərilmiş texnologiyalardan başqa, indi daha çox əyani və distant müddətlərini özündə cəmləyən «**hybrid**» model işlədilir. Yəni hibrid model dedikdə keys-texnologiyanın və əyani dərslərin qarışıq modeli başa düşülür. Lakin bizdən fərqli olaraq, xarici ölkələrdə (ABŞ və Avropa) distant təhsilə müstəqil bir tədris forması kimi baxılır, ona görə də distant təhsilin forma, texnologiya və ya ləvazimat olması sualı bizim üçün hələ də aktual olaraq qalır.

Gəlin distant təhsili *tədris forması* kimi nəzərdən keçirək. Distant təhsil yeni tədris forması kimi tamamilə müstəqil ola bilməz. Axı distant təhsilin məqsədi əyani təhsilin məqsədi ilə eynidir, eyni proqramlar bazası və eyni məzmun üzərində qurulur. Lakin materialların təqdim edilməsi forması, müəllimlə tələbə arasında və tələbələrin öz aralarında ünsiyyət forması fərqli olacaqdır. Distant təhsilin baza didaktik prinsipləri, əsasən, başqa tip təhsildəki kimidir. Bununla bərabər, distant təhsilin təşkili fərqlidir, spesifikdir, çünki İnternetin informasiya mühitinin imkanları və təklifləri ilə müəyyən edilir (forumlar, videoçatlar, e-poçt, videokonfranslar). Distant təhsilin xarakterik cəhədləri müəllimin rolunun dəyişməsi, tədris subyektlərinin məsafə ayrılığı, virtual tədris birliyi, müasir tədris vasitələri və texnologiyaların istifadəsi və, ən əsası, özünə-nəzarətin müəllim tərəfindən nəzarətə üstün gəlməsidir.

Distant təhsilin əsas tətbiq sahələrinə aşağıdakıları aid etmək olar :

- kadrların ixtisasının dəyişdirilməsi və müəyyən ixtisaslar üzrə kvalifikasiyasının artırılması;
- məktəblilərin ayrı-ayrı fənlərdən eksternlə imtahan verməyə hazırlanması;
- şagirdlərin ali təhsil ocaqlarına gəbul imtahanlarına hazırlanması;

- tələbələrin ali təhsil alması (bakalavr pilləsi);
- tələbələrin ali təhsil alması (magistratura pilləsi);
- tələbələrin ali təhsil alması (doktorantura pilləsi);
- əlavə maraqlar üzrə təhsilin alınması;
- professional hazırlıq (ixtisas artırma).

Distant təhsilin əyani və qiyabi təhsil ilə müqaisədən belə nəticə çıxır ki, distant təhsil kompüter, video-audio, kosmik və optik lifli texniki vəsaitlərə əsaslanan informasiya texnologiyalarının təminatı ilə həm əyani, həm də qiyabi təhsilin yeni bir pilləsidir.

Distant təhsilin qiyabi formada təhsildən fərqi odur ki, materialın böyük hissəsinin mənimsənilməsi müstəqil yox, müəllimlə mütəmadi olaraq ünsiyyət nəticəsində alınır (internet və telefon vasitəsi ilə konsultasiyalar, online rejim də leksiya və seminarlar). Eyni zamanda distant təhsilin qiyabi formada təhsildən fərqinə aşağıdakıları əlavə etmək olar :

- daimi olaraq müəllimlə (tutorla) kontakt yaratmaq, yaranan sualları onunla telekommunikasiya rabitə vasitələri ilə operativ müzakirə etmək imkanı ;
- diskussiyaları təşkil etmək, kursun təlimi və ya istənilən zaman birlikdə qrup şəklində layihə işləmək imkanı. Bu məqamda tələbələr müəllim ilə (tutorla) telekommunikasiya rabitə vasitələri ilə kontakt yarada bilirlər;
- nəzəri materialların çap və ya rəqəmsal versiyalarının elektron daşıyıcılar vasitəsi ilə çatdırılma imkanı. Tələbə təhsil müəssisəsinə fiziki gəlməkdən azad olur.

İllərdir Azərbaycanda mövcud olan qiyabi təhsil siteminin ləğv olunması və distant təhsillə əvəzlənməsi tələbələrə nə qazandıracaq, hansı yenilikləri verəcək və, nəhayət, ali təhsil müəssisələrimiz buna hazırdır mı? Bu yöndə fikirlər müxtəlifdir.

Distant təhsilin əyani təhsil formasından fərqi odur ki, burada tədris materiallarının mühüm hissəsi auditoriyalarda yox, internet texnologiyaları vasitəsi ilə mənimsənir, yəni distant təhsil alan tələbənin işi onun müstəqil öz üzərində işləməsinə əsaslanır. Eyni zamanda distant təhsilin əyani formada təhsildən fərqinə aşağıdakıları əlavə etmək olar :

- tələbənin təhsilini yaşadığı və ya işlədiyi məkandan uzaqlaşmadan almaq imkanı;
- tədris prosesi cədvəlinin çevikliyi, yəni məhdud sayda məqamlara bağlılıq imkanı (imtahanlar, müəllim ilə onlayn seanslar və s.);
- əsasən telekommunikasiya rabitə vasitələri ilə müəllim (tutor) ilə kontakt yaratmaq imkanı.

Bundan başqa, xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, distant təhsil ənənəvi təhsildən prinsipial fərqlənən yeni tədris-informasiya mühiti yaradır və bu mühitə gələn tələbə ona hansı bilik və bacarığın lazım olduğunu özü də dəqiq bilir. Həm də tələbə özünə lazım olan məlumatı istədiyi zaman verilənlər bazasından ala bilmək imkanına malikdir.

Distant təhsili ənənəvi təhsildən fərqləndirən, müəllim və tələbələrin həll etmək məcburiyyətində olduqları bir sıra tipik problemlərdən misal gətirək:

- tədris prosesi iştirakçıları arasında şəxsiyyətlərarası kontaktların qurulma problemi;
- tədris əməkdaşlığı zamanı effektiv işləyən balaca qrupların formalaşdırılması problemi;
- tədris prosesinin daha effektiv təşkili məqsədilə dinləyicilərin individual informasiyanı qəbul edib onu qavrama qabiliyyətinin müəyyənləşdirilməsi problemi;
- tədris motivasiyasının aktualaşdırılması və dəstəklənməsi problemi;
- müəllimin etdiyi pedaqoji seçimdə adekvatlığı problemi.

Beləliklə, distant təhsil əyani və qiyabi təhsilin tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, həm də bir müstəqil tədris forması kimi də mövcud ola bilər. Lakin distant təhsilin müstəqil tədris forması kimi mövcud olmasının çoxlu problemlər, var (bu problemlər əsasən, qanunverici baza ilə bağlıdır). Bir çox dövlətlərdə artıq distant təhsildən ənənəvi təhsil formalarına dəstək və əksər hallarda onun

əvəzi kimi istifadə etməyə başlayıblar. Belə bir sual yaranır: ənənəvi tədris dərsləkləri yeni elektron kopyalarla və əyani dərsləri internet konsultasiya ilə əvəz etməklə, demək olar mı ki, yeni distant təhsil forması əmələ gəlir? Tələbənin və müəllimin tədris yükü müəyyən olunmamış yeni tədris formasının yaranıb fəaliyyət göstərməsi haqqında danışmaq olarmı? Onu da vurğulamaq vacibdir ki, ənənəvi təhsil formalarının əsasını tədris yükü təşkil edir.

Transmilli proqramların üstünlükləri. Distant təhsildə hər kəs vaxt itirmədən xarici universitetlərdə oxuya bilər. Burada tələbənin sərbəst öyrənmə prinsipi vardır. Təhsil sahəsi elə qurulub ki, tələbə müəllimdən vaxt və ya məsafə ilə ayrılsa da, onlar istədiyi vaxt telekommunikasiya vasitələri ilə əlaqə saxlaya bilərlər. Bu baxımdan müxtəlif məqsədlərlə istənilən təhsil proqramı sahəsində həyata keçirilən distant təhsil sisteminin funksiyaları da genişdir.

Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, demək olar ki, Azərbaycanda distant təhsil əyani və qiyabi təhsil formalarında bir **texnologiya** kimi müəyyən edilir.

Distant təhsilin tədqiqatçıları və təcrübəçilərinin baxışlarının analizi deməyə imkan verir ki, distant təhsil - təhsil müəssisələrindən istənilən məsafədə xüsusi təhsil-informasiya mühiti vasitəsi ilə daxilə və xaricə əhalinin geniş təbəqəsinə kompleks təhsil xidməti göstərən yeni tədris formasıdır. Distant təhsilin informasiya-təhsil mühiti istifadəçilərin təhsil tələblərini ödəməyə yönələn verilənlərin ötürmə vəsaitlərinin, informasiya resurslarının, qarşılıqlı əlaqələr protokollarının, proqram-aparat və təşkilat-metodiki təminatın sistem şəklində təşkil edilmiş dəstidir. Və xüsusilə əlavə etmək lazımdır ki, tədrisin təşkili və müəllim ilə tələbənin qarşılıqlı münasibət strategiyası distant təhsil kursunun mənimsənilməsinin əsasını təşkil edən pedaqoji texnologiya ilə müəyyən edilir.

Beləliklə, distant təhsilə XXI əsrin müstəqil tədris forması, eyni zamanda əyani və qiyabi təhsildə innovativ komponent kimi baxıla bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 aprel 2014-cü il tarixli Sərəncamı.
2. Аверченко Л.К. Дистанционная педагогика в обучении взрослых. // Философия образования. №6 (39). Новосибирск: Изд. СО РАН, 2011, с.322-329.
3. Ольнев А. С. Использование новых технологий в дистанционном обучении // Актуальные проблемы современной науки. №1. М.: Спутник+, 2011. 96 с.
4. Evaluation of Distance Education Components: A Case Study of Associate Degree Programs By Gunes, Ali; Altintas, Tugba Academy of Educational Leadership Journal, Vol. 16, No. 3, July 1, 2012.
5. Is Online Learning a Disruptive Innovation? It Isn't the Technology per Se, but the New Thinking It Inspires, That Can Be Disruptive By Meyer, Katrina A Planning for Higher Education, Vol. 39, No. 4, July-September 2011.
6. www.uninettunouniversity.net International Telematic University UNINETTUNO.
7. Video Conference as a tool for Higher Education : the TEMPUS ViCES experience / edited by Enrica Caporali, Vladimir Trajkovik. Firenze : Firenze University Press, 2012.

РЕЗЮМЕ

ДИСТАНТНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ФОРМА, ТЕХНОЛОГИЯ, ОБОРУДОВАНИЕ

Атаев Г.Н., Оруджев С.К.

Ключевые слова: дистантное образование, форма, метод, технология обучения, сетевые технологии

Цель статьи заключается в обосновании и аргументировании актуальности дистантного образования как одной из его новых форм обучения. Анализируются методы обучения и описываются основные участники этого процесса. В работе отмечаются принципиальные отличия

дистантной формы обучения от традиционной, даётся подробная информация о проблемах взаимоотношения между преподавателем и учащимся и их совместном сотрудничестве. Показано, что при правильной организации процесса, дистантное образование может стать самостоятельной формой обучения. Отмечается, что эффективность дистантного обучения зависит от использования современных технологий, являющихся основой проектирования и реализации таких курсов. Сделано заключение о том, что дистантное обучение предоставляет возможности, которые невозможно реализовать в традиционной форме, и может рассматриваться как самостоятельная форма обучения.

SUMMARY

DISTANCE LEARNING: FORM, TECHNOLOGY, TOOLS

Atayev G.N., Orujov S.K.

Key words: *distance learning, form, technique, technology training, network technologies*

The article is devoted to the relevant problem of modern education - distance learning. The main task of the article is to justify and explain distance learning as a new form of learning. The author examines the forms of learning, the major directions of development of distance learning, shows the differences between the form of distance learning and the traditional one. The problems that students and teachers face in distance learning are distinguished. The author points out that the effectiveness of distance education is determined by the use of teaching technologies that underlie the design and implementation of distance learning courses. Distance education is proved to be regarded as an independent form of training, because it has significant distinctions, which can not be realised in the traditional manner.

Daxilolma tarixi:	Ilkin variant	31.10.2017
	Son variant	26.12.2017